

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม

หัวข้อเรื่อง

1. ภาวะการฉับของการเปลี่ยนแปลง
2. กระบวนการของการเปลี่ยนแปลง

แนวคิด

1. นักวิชาการแบ่งภาวะการฉับของการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เป็น 3 ขั้นตอนเชิงวิวัฒนาการ
2. การเปลี่ยนแปลงจากขั้นตอนหนึ่งไปสู่อีกขั้นตอนหนึ่งจะมีกระบวนการแปรเปลี่ยนที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและสัมพันธ์กัน

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาจบบทที่ 3 แล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายวิวัฒนาการของสังคมได้
2. วิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมได้

บทนำ

เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการโดยทั่วไปแล้วว่า การที่ระบบการเมืองของสังคมจะทำงานในหน้าที่ได้อย่างสัมฤทธิ์ผลนั้น โครงสร้างอื่น ๆ ทางเศรษฐกิจและสังคมจะต้องเอื้อประโยชน์หรือพัฒนาอย่างสอดคล้องกันด้วย การที่จะพัฒนาด้านหนึ่งด้านใดโดยไม่พิจารณาด้านอื่น ๆ พร้อมกัน จะเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งต่อความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องของสังคม

ภาวะการณ์ของการเปลี่ยนแปลง

ตามลักษณะของภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น นักวิชาการมักจะแบ่งสังคมออกได้เป็น 3 รูปแบบด้วยกัน คือ

1. สังคมแบบจารีตประเพณีหรือแบบดั้งเดิม บางคนเรียกว่า Folk Society¹ หมายถึงสังคมที่มีลักษณะพอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

1.1 ด้านการเมือง สังคมแบบนี้มีโครงสร้างทางการเมืองที่ไม่ซับซ้อน อำนาจทางการเมืองมักจะตกอยู่ในมือของสมาชิกของตระกูลใด มีการผูกขาดอำนาจโดยเด็ดขาด ตำแหน่งทางการเมืองจะมีการจัดสรรกันในระหว่างญาติมิตร ความผูกพันที่มีต่อระบบการเมืองโดยส่วนรวมมีน้อยมากสมาชิกของสังคมขาดความรู้ ความเข้าใจต่อระบบการเมืองและไม่มีส่วนร่วมทางการเมืองซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบดั้งเดิม

1.2 ด้านเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่จะเป็นสังคมที่ผูกติดอยู่กับระบบเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งธรรมชาติ (Land-based Economy) และใช้วิธีการในการผลิตแบบเก่าซึ่งเป็นแบบง่าย ๆ เช่น ใช้ไม้จอบ เสียม เป็นเครื่องมือในการทำไร่ทำนา การทำเกษตรกรรมในสังคมแบบนี้จะทำให้เพียงพอที่จะใช้จะกินตลอดทั้งปีเท่านั้น (Subsistence Farming) จึงเป็นผลให้สมาชิกส่วนใหญ่เป็นพวกที่ยากจน ถ้าปีใดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ปัญหาเรื่องความอดอยากก็จะเกิดขึ้นทันที เพราะผลผลิตทางการเกษตรส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะเก็บไว้ใช้นาน ๆ ได้ ถ้าไม่ได้รับการปฏิบัติที่ถูกต้องตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์แผนใหม่ ส่วนระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตมักจะมีอยู่ในการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันโดยตรง แต่ก็เป็นที่ไปในวงจำกัดมาก นอกจากจะแลกเปลี่ยนกันในหมู่บ้านของตนแล้วผลผลิตของสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ ก็มักจะอยู่ในรูปแบบเดียวกันด้วย

1.3 ด้านสังคม สมาชิกของสังคมส่วนใหญ่คงยึดถือค่านิยมแบบเก่า เชื่อในภูติผีปีศาจ พ่อมดหมอผีจะเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมาก ครอบครัวจะเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมแทบทุกประเภท

กล่าวคือ เป็นทั้งหน่วยทางเศรษฐกิจ รับบทบาทเป็นตัวถ่ายทอด อบรม ทั้งในแง่ของอาชีพและจริยธรรมให้กับสมาชิกชุมชนแล้ว คนเผ่าคนแก่หรือผู้มีอาวุโสจะมีบทบาทที่สำคัญในการตัดสินใจใด ๆ แต่การกระทำใด ๆ จะมีการบ่งชี้ปทัสสถานของสังคมเป็นสิ่งที่ควบคุมอยู่อีกที่หนึ่ง³

2. สังคมที่อยู่ในระยะกำลังเปลี่ยนแปลง หรือบางท่านมองว่าเป็นลักษณะของสังคมศักดินา (Feudal Society)² หมายถึงสังคมที่มีลักษณะดังต่อไปนี้

2.1 ด้านการเมือง มีลักษณะของโครงสร้างทางการเมืองที่ซับซ้อนมากขึ้น เช่น เกิดพรรคการเมือง มีกลุ่มอิทธิพล กลุ่มผลประโยชน์ สถาบันรัฐสภา การเลือกตั้ง ฯลฯ ผู้นำทางการเมืองเปลี่ยนไปจากสภาพของหัวหน้าเผ่า กลายเป็นกลุ่มชนชั้นสูง ข้าราชการ พวกที่ได้รับการศึกษาดี ประชาชนส่วนใหญ่ยังเป็นพวกที่นิ่งเฉย จะมีก็เพียงกลุ่มที่ได้รับการศึกษาในเมืองเท่านั้นที่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง รูปแบบของการปกครองจึงมักจะเป็นสมบูรณาญาสิทธิราช หรืออำนาจนิยม

กระบวนการสร้างความเป็นทันสมัยเข้าไปมีอิทธิพลในระยะเวลาดังกล่าวจะเป็นผลให้โครงสร้างของสังคมแบบเก่าค่อย ๆ ถูกทำลายไป ในช่วงหลัง ๆ ของพัฒนาการในสังคมนี้จะก่อให้เกิดความซับซ้อนของโครงสร้างมากยิ่งขึ้น คนเริ่มได้รู้ได้เห็นและเริ่มเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ฉะนั้นการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองก็จะยิ่งเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ชนชั้นผู้ปกครองก็พยายามอย่างสุดความสามารถในการที่จะรักษาสถานภาพเดิมไว้ การใช้กำลังรุนแรงจึงมักเกิดขึ้นในสังคมที่กำลังพัฒนาเหล่านี้

Lucian Pye ได้สรุปลักษณะสำคัญ ๆ ทางการเมืองของสังคมที่อยู่ในระยะกำลังเปลี่ยนแปลงไว้ดังต่อไปนี้⁴

1. ความสัมพันธ์ทางการเมืองไม่แยกออกจากความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ส่วนตัว การต่อสู้ทางการเมืองมักจะเป็นเรื่องของเกียรติยศ อิทธิพล มากกว่าเรื่องของนโยบาย
2. พรรคการเมือง มักจะเป็นเรื่องของการรวมกลุ่มพรรคพวกโดยมีผู้ที่มีอิทธิพลเป็นผู้นำพรรค มีจุดมุ่งหมายเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก
3. มีการรวมกลุ่มโดยยึดตัวบุคคลเป็นหลัก จึงขาดการแบ่งแยกหน้าที่กันอย่างชัดเจนภายในกลุ่มนั้น ๆ
4. ผลจากความจงรักภักดีทางการเมืองที่สมาชิกมีต่อผู้นำพรรคทำให้ผู้นำมีอิสระในการตัดสินใจในนโยบายและสามารถออกกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มาใช้บังคับอย่างเป็นอิสระ トラบเท่าที่กฎเกณฑ์นั้น ๆ ไม่ไปทำให้สมาชิกของกลุ่มเสียประโยชน์
5. พรรคฝ่ายค้านและผู้นำใหม่ที่ทะเยอทะยานมักจะแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองในรูปของการใช้กำลังรุนแรง หรือกระบวนการปฏิวัติ

6. ผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเนื่องจากการขาดการสื่อสารที่ดี

7. ประชาชนในส่วนต่าง ๆ จะเข้าไปมีบทบาททางการเมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

8. ความคิดและความผูกพันทางการเมืองระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่จะแตกต่างกันมาก

9. ขาดความเห็นพ้องต้องกันในเป้าหมายและวิธีการในการดำเนินการทางการเมือง

10. แม้ว่าจะมีการหุ้ลจลา ปรึกษาหารือกันทางการเมือง แต่จะมีผลต่อการตัดสินใจของรัฐบาลน้อยมาก

11. มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทกลับไปกลับมามาก เช่น ข้าราชการอาจเป็นเจ้าหน้าที่พรรคการเมือง หรือทำตัวเป็นกลุ่มผลประโยชน์ในขณะเดียวกัน

12. กลุ่มผลประโยชน์ที่มีบทบาทหน้าที่เฉพาะอย่างมีอยู่ค่อนข้างน้อย บางกลุ่มมีชื่อเหมือนกับกลุ่มผลประโยชน์ตามแบบอย่างของตะวันตก เช่น มีสหภาพแรงงาน หอการค้า สมาคมชาวยุโรป แต่ไม่ได้ระบุหน้าที่ที่แน่นอน นอกจากนี้ส่วนใหญ่มักจะเป็นสาขาหรือหน่วยงานของรัฐบาล หรือของพรรคการเมืองเท่านั้น

13. ผู้นำในระดับชาติจะต้องเข้าหาทุกกลุ่มในการเรียกร้องหาเสียงสนับสนุน หรือไม่ก็ต้องสร้างความเป็นชาตินิยมขึ้นมา

14. ผู้นำจะถูกผลักดันให้ใช้ประเด็นปัญหาระหว่างประเทศเป็นจุดยืนมากกว่าที่จะใช้ประเด็นปัญหาภายในประเทศ ทั้งนี้เพราะไม่มีใครหรือกลุ่มใดภายในประเทศเสียประโยชน์ ถ้าฝ่ายตรงข้ามต่อต้านก็อาจตราหน้าได้ว่าเป็นฝ่ายที่ไม่เห็นกับผลประโยชน์ของชาติ

15. ผู้นำจะให้ความสำคัญกับประเด็นทางการเมืองที่เกี่ยวกับเรื่องของสัญลักษณ์ ศักดิ์ศรีและชื่อเสียงมากกว่าประเด็นที่เกี่ยวกับนโยบายและแนวทางในการแก้ปัญหา

16. มีแนวโน้มว่าจะเกิดผู้นำบารมี ในสังคมที่อยู่ในระยะกำลังเปลี่ยนแปลงคนจะมีความสับสนในค่านิยมใหม่ ๆ ซึ่งขัดกับของเก่า ผู้นำที่มีลักษณะพิเศษสามารถสร้างความประทับใจแก่มวลชนจะถูกยกขึ้นมาในฐานะที่เป็นตัวแทนของมวลชน

17. กระบวนการทางการเมืองจะดำเนินไปโดยไม่ผ่าน "สื่อกลางทางการเมือง" เช่น พรรคการเมือง กลุ่มอิทธิพล หรือกลุ่มผลประโยชน์ใด ๆ

2.2 ด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างทางเศรษฐกิจเริ่มซับซ้อนขึ้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจเริ่มแยกออกจากหน่วยครอบครัว กล่าวคือ มีระบบอุตสาหกรรมโรงงานขนาดเล็กเกิดขึ้น ส่วนทางด้านเกษตรกรรมก็ยังคงเป็นเศรษฐกิจหลักซึ่งจะเปลี่ยนรูปไปจากการผลิตเพื่อยังชีพกลายเป็นผลิตเพื่อการตลาด สินค้าและบริการต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นและจะดำเนินการโดยผ่านทางตลาด เงิน

เริ่มเข้าไปมีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการแลกเปลี่ยนและจะเป็นตัวบ่อนทำลายค่านิยมเก่า ๆ อันเป็นอุปสรรคต่อการกระทำทางเศรษฐกิจเสีย

2.3 ด้านสังคม ครอบครัวสูญเสียบทบาทบางอย่างไปและจะทำหน้าที่เฉพาะอย่าง เช่น ให้การอบรมสั่งสอน ระบบอาวุโสเริ่มด้อยความสำคัญลง สถานภาพของผู้หญิงเริ่มดีขึ้นทั้งในแง่เศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ค่านิยมตลอดจนความเชื่อแบบเก่า ๆ จะเริ่มมีเหตุมีผลมากขึ้น ความซับซ้อนของโครงสร้างทางสังคมที่เพิ่มมากขึ้นนี้จะทำให้ระเบียบของสังคมแบบเก่าเสียไปด้วย การที่คนซึ่งคุ้นเคยอยู่กับชีวิตในชนบทมีขนบธรรมเนียมประเพณีแบบดั้งเดิมเชื่อในระบบอาวุโสต้องมาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่ มีหัวหน้างานอายุน้อย และต้องใช้ชีวิตอยู่ในเมืองซึ่งโคดเด็วมากนั้น จะเป็นผลให้คนว่ารุ่นใจจึงพวกนี้จะเข้าไปมีส่วนร่วมในสหภาพแรงงาน สมาคมหรือกลุ่มที่เกิดขึ้น และกลุ่มเหล่านี้จะมีอิทธิพลยิ่งในการให้การเรียนรู้สิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ กับพวกเขา และนำไปสู่ระเบียบสังคมแบบใหม่

3. สังคมสมัยใหม่ หมายถึงสังคมที่มีลักษณะพอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

3.1 ด้านการเมือง เป็นสังคมที่อำนาจทางการเมืองตั้งอยู่บนหลักการแห่งเหตุผล โครงสร้างทางการเมืองมีความซับซ้อนสูง มีระดับของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองสูง กฎข้อบังคับมีลักษณะเป็นสากล กล่าวคือไม่มีกลุ่มอภิสิทธิ์ชนอยู่เหนือกฎหมาย⁵

3.2 ด้านเศรษฐกิจ สังคมนี้จะมีระดับของความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมสูง มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ซับซ้อนมาก ประชาชนมีรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลต่อปีในระดับสูง

3.3 ด้านสังคม คนในสังคมนี้จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น หรือที่ Lerner เรียกบุคลิกของคนในสังคมสมัยใหม่ว่า "Mobile Personality" นั่นเอง พวกนี้มีความเชื่อที่เป็นเหตุเป็นผลทางโลก และจะอาศัยอยู่ในเมืองเป็นสัดส่วนที่สูง ยึดถือการรวมกลุ่มแบบใหม่บนพื้นฐานของอุดมการณ์มากกว่าการรวมกลุ่มอาชีพ หรือกลุ่มญาติมิตรแบบเก่า ความเหลื่อมล้ำในทางสังคมมีอยู่น้อยมาก ทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันและมีโอกาสเท่าเทียมกันในการที่จะไต่เต้าขึ้นไปสู่ตำแหน่งฐานะทางสังคมได้

ดังนั้น ภาวะการณ์ของสังคมสมัยใหม่จึงเป็นภาวะการณ์ที่สังคมดั้งเดิม และสังคมที่อยู่ในระยะกำลังเปลี่ยนแปลงจะดำเนินไปสู่ตนเอง

กระบวนการของการเปลี่ยนแปลง

ในการที่สังคมที่อยู่ในระยะกำลังเปลี่ยนแปลงหรือสังคมที่กำลังพัฒนาจะก้าวไปสู่เป้าหมายที่ใฝ่หาคือภาวะการณ์ของสังคมสมัยใหม่นั้นจะต้องผ่านกระบวนการต่าง ๆ มากมาย ครอบคลุม

ในหลาย ๆ ด้านของประเด็นทางสังคม ซึ่งในที่นี้เราจะสรุปได้เป็น 2 ประเด็นคือ เศรษฐกิจ และ การศึกษา

1. กระบวนการทางเศรษฐกิจ

ในการที่เราจะสามารถพิจารณากระบวนการทางเศรษฐกิจได้ เราจำเป็นต้องเข้าใจถึงสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจเสียก่อน เราทราบว่าในสังคมดั้งเดิมและในสังคมที่กำลังพัฒนาส่วนใหญ่มีสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจที่ล้าหลัง ธรรมชาติที่ชี้ให้เห็นถึงความล้าหลังทางเศรษฐกิจของสังคมเหล่านี้มีอยู่หลายประการ เช่น รายได้ประชาชาติต่อบุคคลต่ำมาก เครื่องมือที่อยู่ในรูปของทุนมีน้อย การรวมทุนอยู่ในอัตราที่ต่ำ ใช้เทคโนโลยีขั้นต่ำ ขาดการประกอบกิจการธุรกิจ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสุรุ่ยสุร่าย ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตรและอาศัยอยู่ในชนบท อายุเฉลี่ยของประชากรไม่มีส่วนที่จะก่อให้เกิดการผลิต ประชากรขาดการศึกษา กิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นไปโดยอิสระ ปราศจากอิทธิพลของการตลาด ในสภาพการณ์นี้คนกลางจะไม่มีบทบาทมาก

เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นทันสมัย โครงสร้างทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมเปลี่ยนไป ทุกสังคมต่างมุ่งที่จะสร้างความกินดีอยู่ดีให้กับสมาชิก นั่นคือต่างก็มุ่งที่จะพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มรายได้ประชาชาติต่อบุคคลให้สูงขึ้น ในการนี้หมายความว่าสังคมนั้น ๆ จะต้องเปลี่ยนสภาพจากความล้าหลังให้เป็นการพัฒนาให้ได้ประเด็นสำคัญ ๆ ของการพัฒนาเศรษฐกิจอาจจะสรุปได้เป็น 4 ประเด็น คือ

1. เทคโนโลยี สังคมที่มุ่งที่จะพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องมุ่งพัฒนาเทคโนโลยีให้ทันสมัย มีการนำเอาความรู้ในทางวิทยาศาสตร์และใหม่เข้ามาใช้ประยุกต์มากที่สุด

2. การเกษตรกรรม เกษตรกรรมในตัวของมันเองนั้นต้องมีความสำคัญลง เมื่อเทียบกับการอุตสาหกรรมและบริการต่าง ๆ ในสังคมที่พัฒนาเศรษฐกิจจะมุ่งพัฒนาการทำไร่นาจากเพื่อยังชีพให้กลายเป็นสินค้าเกษตรกรรมเพื่อการค้า มุ่งปลูกพืชผักที่เป็นที่ต้องการของตลาดมากกว่าที่จะปลูกพืชชนิดเดียวกันตลอด

3. การอุตสาหกรรม มีการเปลี่ยนแปลงจากใช้แรงงานมนุษย์และแรงงานสัตว์มาใช้เครื่องจักรอุตสาหกรรมสมัยใหม่มากขึ้น มีการผลิตสินค้าเพื่อป้อนตลาด

4. สภาพแวดล้อม มีการเคลื่อนย้ายจากที่นาหรือชนบทไปอยู่ในตัวเมืองมากยิ่งขึ้น⁶

กระบวนการในการที่จะนำสังคมไปสู่ความกินดีอยู่ดีทางเศรษฐกิจของสังคมนั้นจะต้องผ่านขั้นตอน ซึ่ง W.W. Rostow จำแนกไว้ดังต่อไปนี้⁷

1. ขึ้นดั้งเดิม หมายถึงสังคมที่มีภาวะเศรษฐกิจที่มีระดับของความสามารรถในการผลิตต่ำ ส่วนใหญ่จะยึดมั่นอยู่ในการทำกินบนผืนแผ่นดิน หรือการเกษตร ใช้เครื่องมือในการผลิตแบบง่าย ๆ

2. ชั้นเครื่องมือการ หมายถึงสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงในระดับหนึ่ง มีการนำเอาวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้ทั้งในด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมมากขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะแรงผลักดันจากการรุกรานของประเทศที่ก้าวหน้ากว่า และก่อให้เกิดลัทธิชาตินิยมอันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางการเมืองและสังคม ตลอดจนค่านิยมบางประการซึ่งจะเอื้ออำนวยต่อความก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น

3. ชั้นทะยาน เป็นช่วงที่อุปสรรคต่าง ๆ ที่กีดขวางการพัฒนาได้ถูกขจัดไปเป็นส่วนใหญ่ เป็นผลให้เศรษฐกิจของสังคมก้าวหน้าไปเป็นอย่างมาก วิทยาการสมัยใหม่จะเข้ามามีบทบาทสำคัญช่วยให้การผลิตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีการเพิ่มทุนมากขึ้น รายได้ของบุคคลเพิ่มขึ้นเกิดผู้ประกอบการใหม่ ๆ ขึ้นมา ส่วนทางด้านเกษตรกรรมก็ได้เปลี่ยนแปลงไปทั้งในแง่ของวิธีการผลิตและผลผลิตเองด้วย

4. ชั้นเจริญ เป็นขั้นที่วิทยาการแผนใหม่ถูกนำมาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตโดยทั่ว ๆ ไป ความสามารถในการใช้เครื่องจักรกลแทนแรงงานคนอยู่ในระดับสูง

5. ชั้นอุดมโภคา เป็นขั้นตอนของความกินดีอยู่ดีของประชาชน รายได้ของประชาชนจะอยู่ในระดับที่สูงเกินกว่าระดับเพื่อยังชีพ ระดับฝีมือแรงงานของประชาชนอยู่ในขั้นสูง ประชาชนส่วนใหญ่จะใช้ชีวิตอยู่ในเมืองซึ่งจะมีสาธารณูปโภคพร้อมมูล

การที่สังคมจะพัฒนาไปตามขั้นตอนเหล่านี้เพื่อที่จะให้บรรลุสู่ขั้นอุดมโภคาได้นั้น แต่ละสังคมก็ย่อมที่จะประสบปัญหาที่แตกต่างกันไป Rostow จึงได้เสนอทางเลือกไว้ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1. สร้างเสริมอำนาจและอิทธิพลของประเทศให้เป็นที่เกรงกลัวของประเทศอื่น ทำให้ประเทศอื่นแบ่งปันทรัพยากรมาให้ หรืออาจทำได้โดยการแสวงหาอาณานิคมที่มีทรัพยากรที่สมบูรณ์เพื่อขูดรีดเอาสิ่งที่มีคุณค่าเหล่านั้นมาแบ่งสรรกันภายในประเทศ

2. ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้สวัสดิการแก่สมาชิกของสังคมอย่างเป็นธรรมโดยถ้วนหน้า

3. เพิ่มระดับของการบริโภคให้สูงเกินกว่าระดับความจำเป็น โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถอุปโภคบริโภคได้โดยไม่จำกัด

จากทางเลือกทั้งสามทาง เราอาจสังเกตได้ว่าทางแรกเป็นแนวปฏิบัติของสังคมเผด็จการจักรวรรดินิยม ส่วนทางเลือกที่สองเป็นแนวปฏิบัติของสังคมนิยม และทางเลือกที่สามเป็นแนวปฏิบัติของเสรีนิยมนั่นเอง

กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจนี้จะมีผลกระทบต่อโครงสร้างของสังคมในหลายด้านด้วยกัน
พอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. เกิดโครงสร้างทางสังคมที่มีความซับซ้อนยิ่งขึ้น เช่น เกิดระบบอุตสาหกรรมโรงงาน
ขึ้นมาแทนที่อุตสาหกรรมในครัวเรือน มีระบบการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะอย่าง
ระบบการศึกษาจึงอยู่ในลักษณะที่เป็นทางการยิ่งขึ้น และจะทำหน้าที่ฝึกปรือคนให้เข้าไปรับ
หน้าที่ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ โรงเรียนจึงเกิดขึ้นและจะทำหน้าที่แทนครอบครัว
และวัดในการนี้

2. เมื่อพัฒนาไป กิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบเก่า ๆ จะเปลี่ยนแปลงไป มีระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (Market Economy) เกิดขึ้น ระบบเงินตราจะเป็นตัวบังคับให้สินค้าและบริการเพิ่มพูนขึ้น และจะเป็นสิ่งที่เป็นบ่อนทำลายระบบศาสนา ครอบครัว หรือระบอบวาระ ที่เป็นสถาบัน ที่ควบคุมกิจกรรมการผลิตในอดีต

3. ครอบครัวจะทำหน้าที่เฉพาะอย่างเพิ่มมากขึ้น เพราะมีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมการผลิต ครอบครัวไม่ได้เป็นหน่วยในทางเศรษฐกิจอีกต่อไป กล่าวคือสมาชิกของครอบครัวจะเริ่มออกจากบ้านไปทำงานทำในตลาดแรงงานมากขึ้น

เมื่อกระบวนการเศรษฐกิจพัฒนาไป เราจะพบว่าการศึกษาในครอบครัวจะเริ่มหมดไป สมัยก่อน ปู่ย่าตายายมีฝีมือทางทอผ้าหรือจักสานก็จะถ่ายทอดหรือฝึกหัดให้บุตรหลานทอผ้าหรือจักสานเป็นอาชีพ เราจึงพบว่าอาชีพฝีมือทั้งหลายมักจะถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษเป็นส่วนใหญ่ แต่ปัจจุบันโรงเรียนจะเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องนี้ จึงทำให้ครอบครัวสูญเสียหน้าที่ด้านนี้ไป

นอกจากนี้กิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบใหม่จะเป็นตัวสร้างค่านิยมและปทัสถานใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้น เช่น ระบบอาวุโสเริ่มหมดความสำคัญลงไป การคัดเลือกคนจะพิจารณาตามความสามารถ หรือความสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนรู้และประสบการณ์มากกว่าที่จะคัดเลือกจากบรรดาญาติมิตร หรือคนใกล้ชิด เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคมนี้อาจนำมาซึ่งความไม่สงบในสังคม และจะกระทบกระเทือนเสถียรภาพของระบบการเมืองหรือรัฐบาลด้วยเหตุผลพอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. กระบวนการสร้างความแตกต่างซับซ้อน (Differentiation) จะก่อให้เกิดกิจกรรมใหม่ ๆ มีค่านิยม ปทัสถานแบบใหม่ ๆ เกิดขึ้นซึ่งมักจะขัดแย้งกับค่านิยม หรือปทัสถานเก่า ๆ ซึ่งมีระบบเครือญาติ เผ่าพันธุ์ ระบบอาวุโส ตลอดจนศาสนาเป็นสถาบันที่คอยควบคุมอยู่

2. ความไม่เท่าเทียมกันในการเปลี่ยนโครงสร้าง และการไม่กลมกลืนกันของการเปลี่ยนแปลงเองก็เป็นสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เป็นต้นว่ามีการเปลี่ยนระบบการเมืองไปสู่ระบบที่ทันสมัย แต่ผู้นำยังเป็นคนหัวเก่า หรือมีการเปลี่ยนแปลงเร็วเกินไปจนสมาชิกบางส่วนไม่สามารถรับไว้ได้ทัน ความขัดแย้งก็จะเกิดขึ้น

3. มีสมาชิกรุ่นเก่า ๆ จำนวนมากที่มองว่าสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมแบบเก่า ๆ ซึ่งตนเคยชินนั้นดีอยู่แล้ว และไม่ได้ก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรงอะไร อย่างน้อย ๆ พวกตนก็อยู่กับระบบเหล่านั้นมานานับหลายชั่วอายุคน พวกเหล่านี้จะพากันต่อต้านสิ่งใหม่ ๆ ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงความไม่สงบในส่วนหนึ่งก็จะปรากฏขึ้นได้

Neil Smelser จึงได้เสนอแนะว่าบทบาทของรัฐบาลในสังคมที่พัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว นอกจากจะมีการวางแผน มีการดำเนินงานต่าง ๆ เช่น ชักจูงให้ประชาชนเพิ่มการออม และมีการลงทุน ให้การส่งเสริม ควบคุมสินค้า ตลอดจนควบคุมราคาต่าง ๆ แล้วรัฐบาลควรดำเนินการแก้ไขใน 3 ประการหลังดังต่อไปนี้

1. ในสังคมที่มีโครงสร้างของสถาบันที่ไม่พัฒนานั้นจะเป็นอุปสรรคยิ่งต่อการสร้างความเป็นทันสมัย สมาชิกของสังคมจะปฏิเสธที่จะรับจ้างทำงานเพราะถือเป็นเรื่องที่ไม่ดีประเพณีของหมู่บ้าน เผ่าพันธุ์หรือของตระกูล ฉะนั้นสิ่งที่รัฐบาลจะต้องเข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมให้เป็นทันสมัยยิ่งขึ้นก็คือจะต้องหาทางกำจัดอุปสรรคเหล่านั้นเสียให้หมดสิ้นไป

2. เมื่อระบบเศรษฐกิจสังคมพัฒนาสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น จะมีผลให้เกิดระบบบริหารที่เป็นทางการและมีขนาดใหญ่โตเพื่อที่จะสนองตอบต่อความเจริญในด้านดังกล่าว รัฐบาลจึงควรมีอำนาจมากในการที่จะเข้าไปจัดการกับความเป็นทันสมัยที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว

3. ความเป็นไปได้ที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคมในช่วงแรก ๆ นั้นอาจนำสังคมไปสู่ภาวะยุ่งเหยิง และทำให้เกิดปัญหาการเมืองขึ้นในประเทศกำลังพัฒนา สิ่งที่รัฐบาลอาจแก้ไขสภาวะนี้ได้ต้องมีประสิทธิภาพ ประการแรก ผู้นำอาจประกาศโดยเปิดเผยถึงลัทธิชาตินิยมที่เพื่อฝัน ซึ่งจะช่วยให้เกิดความชอบธรรมแก่การใช้อำนาจของตนเอง แต่การอ้างในลัทธิชาตินิยมนี้ไม่ควรจะกระทำอย่างพร่ำเพรื่อโดยไม่มองสถานการณ์ การเล่นการเมืองในลักษณะนี้จะต้องเปิดโอกาสให้พวกที่ถูกบีบคั้น สามารถดำเนินการติดต่อกับหน่วยงานที่รับผิดชอบได้ ทั้งนี้จะช่วยให้กลุ่มอื่นที่อาจอ้างในความชอบธรรม บ้างก็ไม่สามารถจะกระทำได้ชัดเจนนัก

ส่วน Samuel P. Huntington ได้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบของการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีต่อระบบการเมืองอย่างยิ่ง โดยเขาชี้ให้เห็นว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว นั้น กล่าวกันว่า จะก่อให้เกิดปรากฏการณ์ต่อไปนี้

1. การรวมกลุ่มแบบดั้งเดิมสลายไป คนขาดสิ่งยึดมั่นและจะเป็นเงื่อนไขให้พวกนี้เข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติได้

2. เกิดพวกที่มั่งคั่งใหม่ขึ้นมาและพวกนี้ไม่อาจปรับตัวให้เข้ากับระเบียบสังคมเก่าได้ พวกนี้ยังต้องการอำนาจการเมืองและสถานภาพทางสังคมที่เหมาะสมกับตำแหน่งในทางเศรษฐกิจที่เขามีอยู่

3. มีการย้ายถิ่นมากขึ้นซึ่งจะทำลายความผูกพันแบบเก่า ๆ โดยเฉพาะการย้ายจากชนบทเข้าสู่เมือง จะก่อให้เกิดความรู้สึกแปลกแยก และความรุนแรงทางการเมืองขึ้นได้

4. คนที่ระดับการครองชีพต่ำลงเพิ่มมากขึ้น ทำให้ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนที่ร่ำรวยจะกว้างยิ่งขึ้น

5. คนบางคนมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และความไม่พอใจต่อระเบียบสังคมที่มีอยู่ จะเพิ่มมากขึ้นด้วย

6. สังคมจำเป็นต้องจำกัดการบริโภคเพื่อส่งเสริมการลงทุน ซึ่งจะก่อให้เกิดความไม่พอใจ ในบรรดาประชาชน

7. การศึกษา การอ่านออกเขียนได้ และได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึงยิ่งขึ้นจะทำให้คนมีความ ทะเยอทะยานสูงขึ้นกว่าระดับที่เป็นอยู่

8. ก่อให้เกิดข้อขัดแย้งในเรื่องของการแบ่งสรรปันส่วนการลงทุน และเครื่องอุปโภค บริโภคในระหว่างท้องถิ่นหรือกลุ่มเชื้อชาติ

9. เพิ่มประสิทธิภาพให้กับกลุ่มองค์กรในการเรียกร้องจากรัฐบาลในขณะที่รัฐบาลเอง ไร้ประสิทธิภาพในการสนองตอบ⁹

หรืออาจกล่าวได้ว่าในขณะที่เศรษฐกิจจะเติบโตขึ้น คนก็เริ่มไม่พึงพอใจต่อสภาพสังคม มากขึ้น และในอัตราที่รวดเร็วมากด้วย ผลก็คือระบบการเมืองซึ่งไม่สามารถที่จะพัฒนาให้ทันกับ อัตราความเจริญทางเศรษฐกิจจะไร้เสถียรภาพ ซึ่งจะพบได้จากตารางต่อไปนี้¹⁰

อัตราความเจริญเติบโต ของผลิตภัณฑ์ในประชาชาติ ต่อบุคคล	จำนวนคนที่เสียชีวิตเนื่องจากการใช้ความรุนแรงในจำนวน 53 ประเทศ ปี 1950-1962 (ต่อ 1 ล้านคน)				
	ไม่มี	ระดับต่ำ 0.1-9.9	ระดับกลาง 10-99	ระดับสูง 100-1,335	รวม
สูงมาก (6% ขึ้นไป)	4	3	0	0	7
สูง (4% - 5.9%)	0	6	1	2	9
กลาง (2% - 3.9%)	8	5	1	3	17
ต่ำ (1% - 1.9%)	3	4	6	1	14
ต่ำมาก (ต่ำกว่า 1%)	0	1	2	3	6
รวม	15	19	10	9	53

อย่างไรก็ตาม Huntington ชี้ให้เห็นว่าประเทศที่ไร้เสถียรภาพส่วนมากจะอยู่ในช่วงกำลังพัฒนา และเมื่อมีการพัฒนาถึงระดับหนึ่งก็จะนำไปสู่ระบบการเมืองที่มีเสถียรภาพได้

2. กระบวนการทางการศึกษา

การศึกษาเป็นตัวแปรที่สำคัญตัวหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ภาวะการฉันทันสมัย กล่าวกันว่าการศึกษาเป็นทั้งผลผลิตและเครื่องมือที่สำคัญยิ่งของสังคม ดังนั้นในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อให้ไปสู่ภาวะการฉันทันมุ่งหมายอย่างสัมฤทธิ์ผลได้ ก็จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงการศึกษาอย่างสอดคล้องกันไปด้วย

นักวิชาการหลายท่าน เช่น John Dewey,¹¹ Seymour Martin Lipset¹² และ Ivo, Rosalind Feierabend กับ Betty Nesvold¹³ ต่างก็ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาในฐานะที่เป็นตัวแปรที่สำคัญยิ่งต่อเสถียรภาพทางการเมือง

Ivo และ Rosalind Feierabend กับ Betty Nesvold พบว่าประเทศที่มีประชาชนมีการศึกษา สามารถอ่านออกเขียนได้กว่า 90% ของประชาชนทั้งหมด ส่วนมากจะมีระบบการเมืองที่มีเสถียรภาพ ซึ่งจะตรงกันข้ามกับประเทศที่ระดับการอ่านออกเขียนได้ของประชากรอยู่กลาง ๆ นั้น ส่วนใหญ่จะไร้เสถียรภาพ ดังรูป¹⁴

ระดับการอ่านออกเขียนได้	จำนวนประเทศ	จำนวนประเทศที่ไร้เสถียรภาพ	เปอร์เซ็นต์ที่ไร้เสถียรภาพ
ต่ำกว่า 10%	6	3	50.0
10% - 25%	12	10	83.3
25% - 60%	23	22	95.6
60% - 90%	15	12	80.0
สูงกว่า 90%	23	5	21.7

ส่วน Lipset เองก็ชี้ให้เห็นว่ายิ่งระดับของการศึกษาของประชาชนในชาติสูงมากขึ้นเพียงไร โอกาสที่ชาตินั้นจะปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยที่มั่นคงก็จะยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้ Lipset ได้แบ่งประเทศต่าง ๆ ออกเป็น 4 กลุ่ม เพื่อศึกษาเปรียบเทียบและสรุปผลของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มประเทศเหล่านี้กับการศึกษาของประชาชนในระดับต่าง ๆ ดังรูป¹⁵

กลุ่มประเทศ	เปอร์เซ็นต์ของการ อ่านออกเขียนได้	เข้าเรียน ชั้นประถม (ต่อ 1,000 คน)	เข้าเรียน ชั้นมัธยม (ต่อ 1,000 คน)	เข้าเรียน ชั้นวิทยาลัย/ มหาวิทยาลัย (ต่อ 1,000 คน)
1. ยุโรปที่มีระบอบประชาธิปไตยที่มั่นคง	96	134	44	4.2
2. ยุโรปที่มีระบอบเผด็จการ	85	121	22	3.5
3. ลาตินอเมริกาที่มีระบอบประชาธิปไตย	74	101	13	2.0
4. ลาตินอเมริกาที่มีระบอบเผด็จการ	46	72	8	1.3

จึงได้เห็นได้ว่าทุก ๆ สังคมต่างก็ตระหนักในความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนาต่างก็พยายามที่จะเร่งผลิตคนที่มีกำลังสมองออกมาเพื่อหวังจะให้ช่วยพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมกับประเทศที่เจริญแล้วทั้งหลาย

แต่กระบวนการทางการศึกษาตลอดจนระบบการศึกษาในประเทศกำลังพัฒนาจะนำมาซึ่งปัญหาทางสังคมหลายประการซึ่งพอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. สมาชิกสังคมที่กำลังพัฒนาส่วนใหญ่มองว่าการศึกษาเป็นบันไดให้ตนสามารถไต่เต้าขึ้นไปสู่ตำแหน่งฐานะทางเศรษฐกิจสังคมสูง ๆ ได้ ต่างคนต่างก็พยายามแก่งแย่งแข่งขันเพื่อเรียนต่อในชั้นสูง ๆ แต่คนที่จะทำเช่นนี้ได้ส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกของครอบครัวของคนชั้นกลางและสูง ซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ส่วนคนจนนั้นมักจะไม่ค่อยมีโอกาส ด้วยเหตุนี้นักวิชาการจึงให้ความสำคัญกับ "ความเสมอภาคในโอกาส" มากกว่าเสรีภาพแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ได้ตั้งข้อสังเกตระบบการศึกษาของไทยไว้ว่า "....ระบบการศึกษาจึงหันมาผลิตคนให้กับสังคมสมัยใหม่ ซึ่งเน้นในการใช้ระดับการศึกษาเป็นเครื่องวัดความสามารถของคน ทำให้ทุกคนพยายามเรียนเพื่อให้ได้ประกาศนียบัตรหรือปริญญาเพื่อที่คนจะได้ไต่ขึ้นไปอยู่ในลำดับที่สูงของสังคม และจะได้มีฐานะร่ำรวยตามยุคของการพัฒนา การศึกษา จึงไม่ใช่การศึกษาเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจและความสามารถที่แท้จริง แต่เป็นการแสวงหาใบรับรองค่าของตน ซึ่งนี่เป็นความผิดของชนชั้นผู้ปกครองที่ไปปรับเอาแบบสังคมสมัย

ใหม่มาโดยที่ส่วนต่าง ๆ ของสังคมยังไม่พร้อม จึงทำให้คนที่มีโอกาสได้รับการศึกษาสูงซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนน้อยเป็นผู้ที่มีค่าสูงในสังคม ซึ่งผลที่ตามมาคือค่าของประกาศนียบัตรหรือปริญญาจึงมีความสำคัญมากกว่าความรู้ดังกล่าวแล้วและถือว่าเป็นสิ่งประกาศความสำเร็จในชีวิต เพราะจะนำมาซึ่งลาภ ยศ สรรเสริญมากกว่าคนธรรมดาทั่วไป สภาพเช่นนี้เองที่ได้จุดชนวนความหิวกระหายทางการศึกษาของคนไทยขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่มีมิใช่ความต้องการทางการศึกษาอันเนื่องมาจากความรักในวิชาการความรู้แต่อย่างใด หากเป็นความต้องการการศึกษาในฐานะเป็นเครื่องมือนำปัจเจกบุคคลไปสู่สถานภาพแห่งชนชั้นนำในสังคมปัจจุบันเท่านั้น¹⁶

2. ระบบการศึกษาเองนอกจากจะไม่เปิดโอกาสให้กับครอบครัวที่ยากจนแล้วยังมีส่วนในการแย่งชิงทรัพยากรส่วนหนึ่งในจำนวนที่มีอยู่น้อยมากนี้ไปให้กับพวกที่มีฐานะดีแล้ว จะเห็นได้จากการที่รัฐได้จัดสรรงบประมาณเป็นเงินอุดหนุนรายหัวให้กับการศึกษาในระดับสูงมากกว่าระดับต่ำ และยังให้ค่าตอบแทนตามความสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษาด้วย ดังนั้นทุกคนจึงต่างมุ่งที่จะเรียนสูง ๆ เพราะเสียค่าเล่าเรียนต่ำ จบมาก็สามารถหางานที่มีรายได้ดี ๆ อีกด้วย และแม้ว่าจะออกมาทำงานคนก็เต็มใจที่จะเรียนเอาปริญญาไว้ก่อน จึงก่อให้เกิดผลเสียต่อการลงทุนทางการศึกษา ทั้งก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรมแก่คนส่วนใหญ่อย่างยิ่ง¹⁷

3. ระบบการศึกษามักจะใช้ทฤษฎีและแนวความคิดของประเทศตะวันตก จ้างนักวิชาการต่างประเทศ โดยไม่รู้จักพิจารณาวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมของตนเองด้วยความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ที่เป็นของตนเอง

4. ระบบการศึกษามักจะยึดอยู่กับหนังสือ และการบรรยายมากเกินไป ไม่ได้จัดการศึกษาที่สัมพันธ์กับความต้องการที่แท้จริงของชุมชนหรือท้องถิ่นที่โรงเรียนหรือการศึกษาตั้งอยู่ แต่จะมีการเรียนการสอนที่ถูกกำหนดมาจากส่วนกลาง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาไม่ได้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาของสังคม แต่เป็นเพียงเครื่องมือไว้ใช้ชนชั้นผู้ปกครอง ตลอดจนระบอบการปกครองที่เป็นอยู่

เอกกมล สายจันทร์ ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับระบบการศึกษาของไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่า เป็นระบบการศึกษาที่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของแนวความคิด 3 ประการ คือ

1. แนวความคิดศักดินา กล่าวคือเป็นระบบการศึกษาที่มุ่งสอนคนให้มุ่งเข้าไปรับราชการเป็นเจ้าคนนายคน หรือให้ติดอยู่กับค่านิยมของระบบเจ้าขุนมูลนาย

2. แนวความคิดแบบทุนนิยมหรือเสรีนิยม นั่นคือสอนให้คนแข่งขันเอาตัวรอดส่วนตัว และมุ่งการแสวงหาทรัพย์สินและความสำเร็จส่วนตัวโดยใช้การศึกษาเป็นบันไดไต่ขึ้นไปสู่ลำดับขั้นสูงของสังคม

3. แนวความคิดของมหาอำนาจ กล่าวคือสอนให้นิยมต่างชาติโดยไม่รู้จักพิจารณาวิเคราะห์ และใช้ความสามารถพึ่งตนเอง¹⁸

ส่วนประธานาธิบดีจูลีเยส ไนเรเว แห่งประเทศแทนซาเนีย ได้ชี้ให้เห็นถึงระบบการศึกษาของสังคมของตนในสมัยนั้นว่า เป็นระบบการศึกษาที่ก่อให้เกิดปัญหา มีส่วนให้เกิดช่องว่างระหว่างเยาวชนกับสังคมด้วยเหตุผลหลายประการ คือ

1. การศึกษาแบบนี้มีพื้นฐานที่จะสร้างพวกชนชั้นนำกลุ่มน้อย (Elite) โดยใช้การศึกษาเป็นบันไดคัดเลือก โรงเรียนประถมเป็นบันไดสู่มัธยม จากมัธยมสู่มหาวิทยาลัย โดยแต่ละชั้นเกือบจะไม่มีจุดในตัวเอง การศึกษาเหมือนการแข่งขันแบบแพ้คัดออก ผู้ที่ก้าวไปได้สูงเหมือนผู้ที่ชนะที่มีรางวัลคืองานสบาย รายได้สูง ตลอดจนมีเกียรติยศและศักดิ์

2. การศึกษาแยกเด็กออกจากชีวิตจริงในสังคมตั้งแต่อายุน้อยให้มีก้นทางวิชาการที่ไม่ได้สอดคล้องกับงานจริง ๆ ในสังคม ถึงแม้พ่อแม่ยกเงินเด็กก็ได้มีส่วนล้มหรือช่วยพ่อแม่ทำงาน แต่กลับถูกสอนให้รังเกียจงานหนัก ให้ปฏิเสธข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความลำบากของชีวิต จะเริ่มทำงานก็ต่อเมื่อเรียนจบสถาบันการศึกษา บุคคลที่แม้จะมีงานทำหรือมีความสามารถ อยู่แต่ก็ยังขวนขวายที่จะเรียนมหาวิทยาลัยเพียงเพื่อให้ได้ปริญญาบัตรในแขนงใดก็ได้เป็นใบเบิกทาง

3. การศึกษาแบบที่เป็นอยู่ทำให้สังคมทอดทิ้งผู้ที่ทำงานในชีวิตจริงให้เสียเปรียบกว่าพวกที่มีประกาศนียบัตร ทั้ง ๆ ที่ความสามารถทัดเทียมกัน ทั้งนี้มิได้ดูถูกว่าสถาบันผลิตคนไม่มีคุณภาพ แต่หมายความว่าคนเราควรจะมีที่ความสามารถมากกว่าสิ่งอื่น ประสบการณ์อย่างเดียวกันมิได้ทำให้คนฉลาดกว่าคนอื่นเสมอ และความรู้จากตำรา และห้องทดลองอย่างเดียวก็ไม่ได้เป็นเช่นนั้นเช่นกัน

4. การศึกษาระบบปัจจุบันมีผลเสียทางเศรษฐกิจมากเมื่อเทียบกับฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศ เราต้องทุ่มเทเงินทองสร้างอาคารเรียนที่ทันสมัย ซื่ออุปกรณ์และเครื่องดนตรีมาเพียงเพื่อให้เด็กได้ดูในห้องทดลองอาจจะวันละชั่วโมง ซึ่งถ้าดำเนินการในรูปแบบนี้เราจะไม่มีวันจัดการศึกษาให้กับคนทั้งประเทศได้ ยิ่งไปกว่านั้นระบบปัจจุบันยังดึงเอาแรงงานของคนหนุ่มสาวบางกลุ่มไปทำให้เขาหมดโอกาสที่จะให้สังคม กลายเป็นผู้บริโภคฝ่ายเดียว โดยเฉพาะผลผลิตที่เขาใช้ใช้นั้นยังถือว่ามาจากผู้ที่อ่อนแอ อันไม่สามารถจะเรียนต่อสูง ๆ ได้ จึงต้องออกไปทำงานภาวะเช่นนี้ร้ายแรงยิ่งกว่าสังคมตะวันตก เพราะในสังคมเหล่านั้นเยาวชนจะถูกอบรมให้รักงานและหารายได้ไปด้วย ในขณะที่สังคมของเราอยู่ในลักษณะตรงกันข้าม¹⁹

เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ประธานาธิบดีไนเรเวได้เสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการศึกษาใน 3 ด้าน คือ

1. หลักสูตร จะต้องเปลี่ยนไปไม่เน้นที่วิชาการมาก เพราะเด็กส่วนใหญ่ไม่ได้นำไปใช้กับการดำรงชีวิต แต่จะเน้นที่การฝึกงาน ฝีมือ ขึ้นประมจะต้องสมบูรณ์ในตัวเอง ไม่ใช่เป็นเพียงสถานที่เตรียมเด็กเข้าชั้นมัธยม แต่จะต้องเป็นแหล่งเตรียมเด็กออกไปดำรงชีวิต หลักสูตรใหม่จึงไม่ควรเน้นที่การสอบไล่ ซึ่งถือว่าเป็นการจำกัดขอบเขตของการแสวงหาความรู้ของเด็ก

2. การจัดรูปของการศึกษา เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตรใหม่รูปของการศึกษาจะเปลี่ยนไปโดยที่โรงเรียนจะต้องเปลี่ยนฐานะเป็นชุมชนที่นักเรียนและครูอยู่ร่วมกันเสมือนญาติ ๆ และนอกจากโรงเรียนจะเป็นหน่วยทางการศึกษาแล้วจะต้องเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจด้วย กล่าวคือโรงเรียนอาจจะมีร้านค้า และโรงงานเพื่อให้ครูและนักเรียนทำงานร่วมกัน ช่วยเหลือค่าใช้จ่ายในการศึกษา ทั้งยังฝึกให้เด็กรู้จักกับชีวิตจริงที่ต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอด และยังฝึกให้เด็กบริหารงานเองอย่างจริงจัง ไม่ใช่ทำกันเล่น ๆ เป็นเพียงกิจกรรมนอกหลักสูตรอย่างที่ใช้อยู่

3. การกำหนดอายุนักเรียน เนื่องจากเด็กเรียนชั้นประถมแล้วส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนต่อเด็กเหล่านี้อายุยังน้อยและไม่มีความรู้ในด้านวิชาชีพ จึงก่อให้เกิดผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อสภาพเศรษฐกิจของประเทศ จึงควรกำหนดอายุของเด็กที่จะเข้าเรียนให้สูงขึ้นเพื่อให้เด็กเมื่อเรียนจบจะเป็นผู้ใหญ่มากขึ้น และสามารถเรียนรู้ได้เร็วขณะที่อยู่ในโรงเรียน ซึ่งอาจกำหนดปีที่เรียนให้น้อยลงได้²⁰

ในประเทศจีนเองหลังจากการปฏิวัติวัฒนธรรมก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายของสังคมหลายประการ ดังต่อไปนี้

1. ลดหลักสูตรที่ศึกษาด้านวิชาการให้น้อยลงทุกระดับ
2. ลดปีที่เรียนให้น้อยลงจาก 17-20 ปี (อนุบาล-มหาวิทยาลัย) ให้เหลือเพียง 12 ปี
3. เพิ่มเวลาฝึกงาน 40% ของหลักสูตร
4. เยาวชนต้องทำงานในชนบทอย่างน้อย 2 ปีก่อนที่จะเข้าศึกษาในระดับสูงได้
5. ไม่มีผลการสอบทางวิชาการเป็นเกณฑ์ในการเรียนต่อในชั้นสูง
6. ไม่มีการแข่งขัน เพราะการสอบเป็นเพียงเกณฑ์การประเมินประสิทธิภาพของกระบวนการเรียนรู้ ไม่ใช่เกณฑ์ประเมินผลของนักเรียน
7. เยาวชนที่มีความรู้จะถูกส่งตัวไปทำหน้าที่เป็นผู้นำของการเปลี่ยนแปลงในชนบท
8. เยาวชนทุกคนจะได้รับการศึกษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ
9. อำนวยการบริหารการศึกษาจะมีคอมมูนของท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นผู้จัดการบริหารเอง²¹

สรุป

เราจะเห็นได้ว่าทั้งกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และการศึกษาซึ่งถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงส่วนหนึ่งของสังคมนั้นมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะในทางการเมืองด้วยเช่นกัน กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นเป็นกระบวนการหนึ่งที่จะนำความเป็นทันสมัยมาสู่สังคม มีการสร้างระบบอุตสาหกรรม พัฒนาเทคโนโลยีอย่างกว้างขวาง ในขณะที่ประชากรเองก็จะอพยพเข้ามาทำงานทำในแหล่งอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น เมืองจึงเกิดขึ้นตามมา

เมื่อมีเมือง มีการอุตสาหกรรมก็จะเป็นผลให้รัฐจำเป็นต้องจัดการศึกษาให้กับเยาวชนที่เพิ่มมากขึ้นเพื่อให้สามารถใช้ชีวิตอยู่รอดในสังคมได้

ผลที่ตามมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและการศึกษาก็คือความคาดหวังที่ประชาชนต้องการจะให้รัฐสนองตอบก็จะมีเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะความคิดความเชื่อแบบดั้งเดิมที่เคยมองว่าสภาพแร้นแค้น อับจนนั้นเป็นผลมาจากกรรมเก่าหรือการลงโทษจากเทวดาฟ้าดินจะเปลี่ยนไป แน่แน่นอนว่าถ้าสถาบันทางการเมืองที่มีอยู่ไม่สามารถสกัดกั้นข้อเรียกร้องที่เพิ่มมากขึ้นได้ การไร้เสถียรภาพทางการเมืองก็จะเกิดขึ้นโดยไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้

และปัญหานี้เป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งของประเทศกำลังพัฒนา นั่นเอง

เชิงอรรถ

¹โปรดพิจารณา Gideon Sjoberg, "Folk and Feudal Societies," in Jason L. Finkle and Richard W. Gable ed., **Political Development and Social Change**, (N.Y.: John Wiley and Sons, Ind., 1971), pp. 6-14.

²Ibid.

³ดูรายละเอียดใน Elman R. Service, **Primitive Social Organization**, (N.Y.: Random House, 1971)

⁴Lucian Pye, "The Nature of Transitional Politics," in Op.cit., **Political Development and Social Change**, pp. 538-549.

⁵จะศึกษาในรายละเอียดบทที่ 4

⁶Neil J. Smelser, "Mechanisms of Change and Adjustment to Change," in Op. cit., **Political Development and Social Change**, pp. 27-28.

⁷ดู W.W. Rostow, **Stages of Economic Growth**, (Mass.: Cambridge University Press, 1960)

⁸Op.cit., pp. 37-38.

⁹Samuel P. Huntington, **Political Order in Changing Societies**, (New Haven: Yale University Press, 1968), pp. 49-50.

¹⁰อ้างใน Ibid., p. 52.

¹¹John Dewey, **Democracy and Education**, (New York: Macmillan, 1916)

¹²Seymour Martin Lipset, **Political Man**, (New York: Doubleday and Co., 1963).

¹³Ivo K. and Rosalind L. Feierabend and Betty A. Nesvold, "Social Change and Political Violence: Cross - National Patterns," in H.D. Graham and T.R. Gurr (eds.,) **Violence in America: Historical and Comparative Perspectives**, (Wash. D.C.: National Commission on the Causes and Prevention of Violence, 1969)

¹⁴อ้างใน Op.cit., Huntington, p. 43.

¹⁵Op.cit., Lipset., p. 37.

¹⁶อ้างใน เอกมล สายจันทร์, "บทบาทปัญญาชนไทยต่อการพัฒนาการเมือง," **การพัฒนาการเมืองไทย**, สิทธิชัย เวทีน บรรณาธิการ, (แพร่พิทยา, 2519), หน้า 243.

¹⁷คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา, **แนวทางปฏิรูปการศึกษาสำหรับรัฐบาลในอนาคต**, (ยูไนเต็ดโปรดักชั่น, 2518), หน้า 14.

¹⁸Op.cit., หน้า 243.

¹⁹จูเลียส ไนยเวเร, "การศึกษาเพื่อความอยู่รอด," เสกสรร ประเสริฐกุล เรียบเรียง, ใน ปัญหาของประเทศไทย, (ชุมนุมรัฐศาสตร์ประยุกต์, ชมนวนิติศึกษา, กลุ่มเศรษฐกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า 128-129.

²⁰Ibid., pp. 129-131.

²¹Nicolus Beneth, การศึกษาในประเทศไทยด้วยพัฒนา, อรรถพ พงษ์วาท แปล, (เคล็ดไทย, 2518), หน้า 111

กิจกรรมบทที่ 3

ศัพท์สำคัญ

Traditional Society, Folk Society
Transitional Society, Feudal Society
Modern Society
Mobile Personality

คำถามท้ายบท

1. ท่านเข้าใจ "สังคมแบบจารีตประเพณี" ว่าอย่างไร
2. ท่านเข้าใจ "สังคมที่อยู่ในระยะกำลังเปลี่ยนแปลง" ว่าอย่างไร
3. ท่านเข้าใจ "สังคมทันสมัย" ว่าอย่างไร
4. จงกล่าวถึงลักษณะสำคัญ ๆ ทางการเมืองของสังคมที่อยู่ในระยะกำลังเปลี่ยนแปลง มาพอสังเขป
5. ท่านเข้าใจ "การพัฒนาเศรษฐกิจ" ว่าอย่างไร
6. เมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจดำเนินไปจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมการเมืองอย่างไรบ้าง จงอภิปรายพร้อมทั้งยกตัวอย่างให้ปรากฏ
7. "เมื่อสังคมเปลี่ยนโครงสร้าง รัฐบาลจะสั่นคลอน" จงวิเคราะห์คำกล่าวข้างต้น
8. จงอภิปรายถึงระบบการศึกษาในประเทศกำลังพัฒนามาพอสังเขป.
9. จงอภิปรายถึงแนวทางในการเปลี่ยนแปลงกระบวนการศึกษาของประชาชนาธิบดีในยูเรเธ มาพอสังเขป
10. กระบวนการศึกษามีผลต่อการพัฒนาการเมืองหรือไม่ อย่างไร จงวิเคราะห์